

TÜRKİYE VE İRAK İLİŞKİLERİNDE SINIRAŞAN SU KAYNAKLARININ ÖNKOŞUL OLMA DURUMU

Maliki döneminde Türkiye ve Irak'ın gerilimli ilişkileri, suyu bir pazarlık aracı haline getirmiştir. Ağustos 2014'te başlayan Abadi dönemiyle birlikte ise su konusunun iki ülkenin ilişkilerinde bir ön şart olmayacağı yapılan görüşmelerde Irak parlamento üyeleri tarafından dile getirilmiştir. Yeni dönemde su, Türkiye ve Irak'ı birbirine bağlayan hayati bir kaynak olarak tanımlanmaktadır.

Tuğba Evrim MADEN

Türkiye ve Irak, Ortadoğu'nun en büyük havzalarından biri olan Fırat-Dicle havzasında kıyıdaş ülkelerdir. Bu iki nehrin sularına ait kullanımlar, diğer kıyıdaş olan Suriye ile birlikte Türkiye ve Irak'ın ilişkilerinde dönem dönem işbirliği konusu, dönem dönem de ilişkilerinin düzenlenmesinde bir önkoşul olarak karşımıza çıkmaktadır.

İki ülkenin söz konusu nehirlerin kullanımına ilişkin konuların ortaya çıkışı 1940'lara dayanmaktadır. Lakin 1960'lardan sonra su konusu, kıyıdaş ülkelerin ilişkilerinde genel olarak gerilim yaratan bir konu haline gelmiştir. 29 Mart 1946 tarihinde Türkiye-İrak arasında "Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması"nın 1 numaralı eki "Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü"nü içermektedir. Protokol, Türkiye'nin düzgün su alması ve taşkınlardan korunması için akımın düzenlenmesini sağlayacak yapıların Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapılmasını öngörmektedir. Bent ve benzeri yapıların Türkiye sınırları içerisinde bulunmasının Irak tarafından umulduğu ve Irak'ı koruyacak bu yapıların harcamalarının Irak tarafından karşılanacağı da protokol içinde yer almaktadır.

Ayrıca, protokolün 5. maddesi ile Türkiye, iki nehir üzerinde hem Türkiye'nin hem de Irak'ın yararına tasarladığı yapılarla ilgili Irak'ı bilgilendireceğini taahhüt eder. 7 Şubat 1976 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti, Irak'la Bağdat'ta Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşmayla iki ülke, Ekonomik ve Teknik İş Birliği Ortak Komitesi kurmaya karar vermişlerdir. Türkiye-İrak Karma Ekonomik Komisyonu, 22-25 Aralık 1980 tarihinde gerçekleştirdiği I. Dönem toplantısında Fırat ve Dicle nehir havzası ile ilgili sorunları incelemek üzere Ortak Teknik Komite kurulması talep edilmiştir.

1960'lı yıllara kadar Suriye'nin dâhil olduğu üç kıyıdaş ülke arasında sınıraşan sulara ilişkin bir sorun yaşanmamıştır. İlk büyük kriz, Türkiye ve Suriye'nin Fırat nehri üzerinde inşa ettikleri Keban ve Tabka barajlarının dolum sürecinde yaşanmıştır. Plansız ve birbirinden habersiz olarak gerçekleşen baraj dolum sürecinde Türkiye, barajı finanse eden ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (United States Agency for International Development-USAID)'na taahhüt ettiği saniyede 450 metreküp suyu bırakmıştır. Fakat Suriye'nin de

Tabka barajını doldurması nedeniyle Irak'a Fırat nehrinden geçen su miktarında büyük bir azalma meydana gelmiştir. Suyun azalması nedeniyle gerilen Suriye-İrak ilişkileri, Suudi Arabistan'ın araya girmesi ile toparlanmıştır. 3 Haziran 1975'te bir anlaşma imzalanmış ve iki ülke arasında savaş çıkması engellenmiştir. Benzer krizler sırasıyla Atatürk Barajı'nın inşası ve dolum sürecinde, Birecik ve İlisu barajlarının projelendirme süreçlerinde de yaşanmıştır. Irak ve Türkiye arasındaki gerginlik, sadece elektrik üretmek amacıyla planlanan İlisu Barajı'nın inşa sürecinde de devam etmektedir.

Havza bazında üç kıyıdaş ülkenin imzaladığı ortak bir anlaşma yoktur, fakat 1960-1980 arasında üç ülke resmi olmayarak teknik konular için bir araya gelmiş ve bilgi alışverişinde bulunmuştur. 1980 yılından itibaren de bu görüşmeler, Ortak Teknik Komite başlığı altında resmîyet kazanmıştır. 1987 yılında Türkiye ve Suriye arasında imzalanan protokol su sorunu için sürdürülen müzakereler açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Protokol, nihai bir anlaşma imzalanana kadar geçici bir anlaşma olarak kaydedilmiştir. Protokol metninin 6. maddesi şu şekildedir: "Atatürk

Baraj Gölü'nün doldurulması esnasında ve üç ülke arasında nihai paylaşım anlaşması gerçekleşene dek Türk tarafı yıllık ortalama 500 m³/saniye suyun Türkiye-Suriye sınırından geçmesini ve bir aylık akışın 500 m³/saniye'nin altında kalması halinde ise Türk tarafı farkı bir sonraki ay telafi etmeyi kabul eder." Bu protokolden sonra Suriye ve Irak, 16 Nisan 1990'da Bağdat'ta gerçekleştirilen 13. Ortak Teknik Komite toplantısında, Suriye ve Irak ikili bir mutabakat çerçevesinde, Türkiye'den gelen Fırat suyunun %58'inin Irak'ın kullanımı için bırakılması kararlaştırılmıştır.

2009 yılında Türkiye, Irak ile Fırat-Dicle nehirleri hakkında "Su Alanında Mutabakat Zaptı" olarak adlandırılan protokoller imzalanmıştır. Protokollerin içeriğinde Fırat ve Dicle'de su kaynakları yönetiminde işbirliğine doğrudan atıfta bulunulmuştur. Ayrıca havza bazlı su kaynakları yönetimi, su kalitesi, 'kirleten öder' gibi kavramlara da protokol içerisinde yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, bu protokoller hidrolojik ve meteorolojik bilgi alışverişi ve deneyimlerin paylaşımını da kapsamaktadır. Protokoller, su kaynaklarının geliştirilmesi, yönetimi ve korunması gibi teknik ve işlevsel konulardan sorumlu Su Kaynakları Bakanlığı (Irak) ve o dönemki Çevre ve Orman Bakanlığı (Türkiye) tarafından imzalanmıştır.

Irak, uzun yıllardır Türkiye'nin membada yaptığı barajlara karşı çıkmakta ve Türkiye'nin suyu kestğini iddia etmektedir. Bununla birlikte Fırat ve Dicle nehirlerini ayrı birer havza olarak değerlendirilmektedir. Fırat ve Dicle nehirlerini uluslararası su olarak tanımlayan Irak, bu suların üç ülkenin

ihtiyaç talebine göre paylaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye ise Fırat-Dicle havzasını, iki nehir bir havza olarak kabul etmekte ve bu sınıraşan suların birlikte değerlendirilmesi ile 1984 yılında sunduğu üç aşamalı planda olduğu gibi su kaynaklarının tanımlanmış ihtiyaca göre tahsis edilmesi tezini savunmaktadır.

Bilindiği üzere, 2011 yılında Dünya Su Gününde BM'nin yaptığı açıklamada olduğu gibi, Irak'ta suların kullanım aşamasında %50 oranında bir söz konusudur. Mevcut su kaybı, su kaynaklarının kötü yönetimi ve tahrip olmuş su yapılarından (barajlar, kanallar, su şebekeleri, sulama sistemleri vb.) kaynaklanmaktadır. Ayrıca, atık suyun doğrudan akarsulara deşarj edilmesi de su kaynaklarının kalitesini bozarak, kullanılamaz hale gelmesine neden olmaktadır. Irak'ın, su yönetiminde hem uzun süren savaşların yarattığı hasar nedeniyle hem de yanlış su yönetimi sonucu ülkede yaşanan su sorununu, iç politikasında Türkiye'yi sorumlu tutarak perdelemeye çalışması da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriye-Türkiye ilişkilerinde olduğu gibi su meselesi, Türkiye-Irak ilişkilerinde de dönem dönem iki ülkenin ilişkileri ile doğru orantılı olarak bir önkoşul haline gelebilmektedir. Maliki dönemi başta olmak üzere, Türkiye-Irak ilişkilerinin gergin olduğu dönemlerde, Fırat ve Dicle sularının kullanımına ilişkin sorunlar giderilmediği takdirde Iraklı yetkililer, Türkiye ile ticari anlaşmaları imzalamayacaklarını öne sürmüşlerdir. Yine aynı şekilde, Kasım 2013'te Dışişleri Eski Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun gerçekleştirdiği Irak ziyaretinde Şii lider Sistani, görüşmelerinde Fırat

ve Dicle nehri üzerinde Türkiye tarafından inşa edilen barajlar ve Irak'ta yaşanan su sıkıntısında Türkiye'nin sorumlu olduğunu ifade etmiş ve gerekirse söz konusu su sorununun BM hakemliğinde çözümlenmesini önermiştir. Maliki döneminde Türkiye ve Irak'ın gerilimli ilişkileri, suyu bir pazarlık aracı haline getirmiştir. Ağustos 2014'te başlayan Abadi dönemiyle birlikte ise su konusunun iki ülkenin ilişkilerinde bir ön şart olmayacağı yapılan görüşmelerde Irak parlamento üyeleri tarafından dile getirilmiştir. Yeni dönemde su, Türkiye ve Irak'ı birbirine bağlayan hayati bir kaynak olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, 25 Aralık 2014 tarihinde Başbakan Ahmet Davutoğlu, Irak Başbakanı Haydar el-Abadi ile Ankara'da yaptığı görüşmede Türkiye'nin su kaynakları ile ilgili taahhütlerini yerine getireceğini, su yönetimi ve suyun tasarruflu kullanımını için her türlü işbirliğine hazır olduğunu belirtmiştir.

Uzun bir süredir, IŞİD, Suriye ve Irak topraklarında Fırat ve Dicle sularının kontrolüne yönelik müdahalede bulunmaktadır. Irak, bu süreçte, yaz döneminde sulama yapılan alanlarda büyük zarara uğramış, elde edilen ürün miktarı düşüş göstermiştir. Ayrıca, IŞİD'in müdahale ettiği bölgelerde halkın temiz ve yeterli suya erişimi de engellenmektedir. Bu nedenle, Irak, şu anda kendi ülke sınırları içerisinde su güvenliğinin sağlanmasına odaklanmış durumdadır. Son dönemde hem Irak'la ilişkilerin Maliki dönemine göre daha uyumlu olması, hem de IŞİD'in müdahalesiyle su konusu, iki ülke ilişkilerindeki gerilim rolünü şimdilik yitirmiştir. ○

Dr., ORSAM, Araştırmacı